
XII AVATUD ÜHISKONNA FOORUM

XII AVATUD ÜHISKONNA FOORUM

**EUROOPA HILGUS
JA VILETSUS –
EUROOPA LIIT 50.
KUIDAS EDASI?**

Avatud Eesti Fond
Open Estonia Foundation

PÄRNUS, 10. OKTOOBRI 2007

Ingliskeelsed tekstid tõlkinud
Mari-Liis Jakobson

Toimetanud
Mari-Liis Jakobson

Keeletoimetajad
Mart Orav ja Triin Kaalep

Fotod
Andres Teiss

Kujundanud
Flash AD

“Tekstid põhinevad XII Avatud Ühiskonna Foorumi ja Presidendi Mõttekoja
kärjapäeva ettekannetel.”

ISBN 978-9949-15-845-4
©Avatud Eesti Fond, 2008
AS Lakrito

SISUKORD

XII AVATUD ÜHISKONNA FOORUMI ARUTLUSRING
“EUROOPA HIILGUS JA VILETSUS – EUROOPA LIIT
50. KUIDAS EDASI?”

Moderator: Andres Kasekamp

Esinejad: Toomas Hendrik Ilves, Mark Leonard,
Ivan Krastev **8**

EESTLANE JA “TEISED” - Kokkuvõte esinemisest
Presidendi Mõttekoja kärjapäeval.

Marju Lauristin **38**

SIDUSUSE TAUSTAST JA VÄLJAVAADETEST -
Kokkuvõte esinemisest Presidendi Mõttekoja kärjapäeval.

Peeter Tulviste **46**

RIIKLUS, HOMOGEENSUS JA SALLIVUS - Kokkuvõte
esinemisest Presidendi Mõttekoja kärjapäeval.

Lauri Mälksoo **50**

XII AVATUD ÜHISKONNA
FOORUMI ARUTLUSRING
“EUROOPA HIILGUS JA
VILETSUS – EUROOPA LIIT 50.
KUIDAS EDASI?”

ESINEJAD:

EESTI VABARIIGI PRESIDENT
TOOMAS HENDRIK ILVES

EUROOPA VÄLISSUHETE NÕUKOGU TEGEVJUHT
MARK LEONARD

LIBERAALSTRATEEGIATE UURIJA
IVAN KRASTEV (SOFIA)

JUHATAJA:

AVATUD EESTI FONDI NÕUKOGU ESIMEES
ANDRES KASEKAMP

MODERAATOR: *Kuna Euroopa tähistab parasjagu Rooma lepingu 50. aastapäeva, on ka selle diskussiooni teemaks väljakutsed, mis Euroopa Liidu ees seisavad. Vaadates tulevikku, peaks alustama valdkondadest, milles Euroopa konkureerib teiste riikidega, ning nendestki, milles ta teistest maha jääma kipub. Haridus on üks valdkondi, mis paneb muretsema isegi Euroopa Liidu entusiaste. Vaadeldes üleilmset teaduskeskuste võrgustikku, näeme, et Euroopa on jäämas üha kaugemale maha USAst ning tõsiseks konkurendiks on muutumas ka Hiina. Seega kõlab minu küsimus panelistidele nõnda: mida peaks tegema, et Euroopas pakutava hariduse kvaliteeti parandada?*

ILVES: Eile pälvis Nobeli füüsikapreemia üle kaheksa aasta taas üks mitteameeriklane. See ei tähenda, et kõik varasematel aastatel preemia saanud isikud oleksid olnud sünnilt ameeriklased, sest koguni 85% USAs doktorikraadi pälvinud inimestest ei ole sündinud Ameerikas. Minu hinnangul viitab see nii Euroopa haridus- kui teadussüsteemi mahajäämusele. Ning oolimata Euroopa üleolekust nii mõneski teises valdkonnas hääletavad inimesed jalgedega ning lähevad õppima ja teadust tegema Ühendriikidesse.

Kui mina alustasin õpinguid magistrantuuris, nõuti USA ülikoolides kahe võõrkeele – saksa ja prantsuse keele oskust, millest vaid ühe võis asendada statistikaga. Nüüdseks on keelenõue kadunud ning olukord vastupidine, sest teadust tehakse kõikjal inglise keeles. Ning just inglise keeles, sest olulisem osa sellest tehakse USAs. Samas näen ma teadust ühe võtmealana, milles Euroopa konkureerib USAga, kuid lähemas tulevikus juba ka Hiina ja Indiaga.

Soome näide viitab seosele innovatiivsuse ning harituse vahel, sest see, Euroopa kõige uuendusmeelsem riik on OECD andmetel ühtlasi ka kõige parema haridussüsteemiga riik, mis tagab tasemel hariduse kõikjal riigis. Samal ajal on Euroopa haridusmaastiku vanad tegijad, näiteks Saksamaa, langenud pingereas viimaste hulka.

KRASTEV: Ma tulen riigist, kus õpetajad on viimased kaks nädalat streikinud ning nõudnud praegu 150 euronit küündivate palkade kahekordistamist. Samas pole hariduse kvaliteet Bulgaarias ega Ida-Euroopas üldisemalt samaväärselt paranenud. Ülemaailmsete uuringute järgi on Bulgaariat tabanud õpilaste taseme suurim langus, eriti mis puudutab matemaatikaga seonduvaid oskusi. Ning teate, mis on kõige olulisem tegur, mis mõjutab õppeedukust matemaatikas? See ei ole õppekava ega arvutite kasutamise võimalus, vaid hoopis distsipliin klassis! Niisiis pole õpetajad just kõige paremini tasustatud, kuid ka nende töö jätab paraku soovida.

Minu arvates seondub haridusega kolm erinevat probleemivaldkonda.

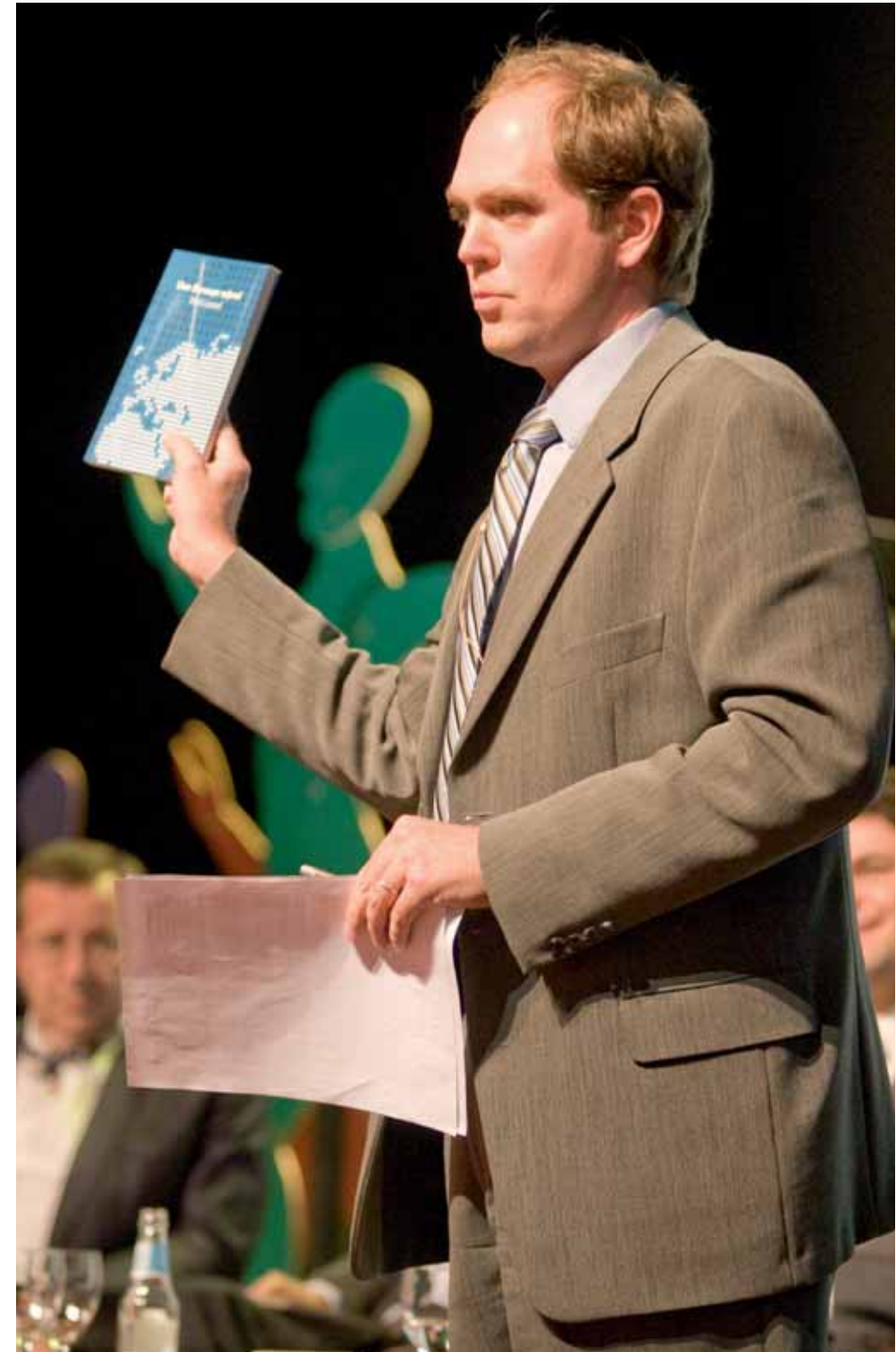
Esimene neist on küsimus sotsiaalsest õiglusest. Hea haridussüsteem ei pea oluliseks üksnes konkurentsivõimelisust, vaid võimaldab kõigile võrdseid võimalusi, et liikuda kõrgematele sotsiaalsetele positsioonidele.

Teiseks, 100 maailma parima ülikooli pingereas on Euroopa ülikoole vähem kui 10%. Sinna kuuluvad üksnes Oxfordi ja Cambridge'i ülikool Suurbritannias ja veel mõned. Seega on väga tähtis ka küsimus, kas me käsitleme haridusküsimust üle-euroopalisel või kohalikul tasandil.

Ent kindlasti kõige olulisem küsimus on immigratsioon. Kui riigi elanikkonna moodustavad peamiselt seal sündinud inimesed ning kui selles riigis tekib vajadus sisserändava lisatööjõu järele, siis sõltub nende loimimine eelkõige just haridussüsteemist. Ning ma usun, et seetõttu võib immigratsioonist saada väga tõsine probleem selliste maade jaoks nagu minu kodumaa, mil pole tegelikult mingisugust kogemust välismaalastega töötamisel, kuid kus endiselt usutakse, et meil on hea haridussüsteem.

See kõik võib viia aga veel ühe probleemini: miks peaks meie parimad tudengid nüüd, kui Bulgaaria on Euroopa Liidu liige ning näiteks Saksamaa ja Itaalia ülikoolides on võrdlemisi madalad õppemaksud, asuma endistiivi õppima Sofia ülikooli? Ning kui nemad lahkuvad, siis mis peaks paigal hoidma parimaid professoreid? Sestap tundub mulle, et haridussüsteemi suutlikkusest saab tulevikus väga suur probleem, ja eeskätt nende riikide jaoks, mille keeled on vähem levinud.

LEONARD: Mul on küll märksa vähem isiklikke kogemusi ülikoolidega kui Ivanil, kuid üks asi, mis torkab statistikat vaadates väga teravalt silma, on Euroopa ülikoolide väga väike esindatus üleilmsetes edetabelites. Selle põhjuseks on liiga vähene raha, mida ülikoolidele kulutatakse. Avaliku sektori poolt Euroopa ülikoolidele eraldatav raha on enam-vähem samaväärne rahaga, mis eraldatakse Ameerika Ühendriikides. Suur erine-

Moderator Andres Kasekamp tutvustab Mark Leonardi raamatut "Uus Euroopa sajand"

vus tekib aga erasektorist lähtuvast rahavoost, mis Ameerika ülikoolidel on kasutada. Ning tulevase Euroopa Liidu reformileppe valguses oleks kuritegu, kui osa rahast, mis praegu on paigutatud struktuur- või regionaalfondidesse ning ühtsesse põllumajanduspoliitikasse, ei suunataks ümber hariduspoliitikasse, mis on tõepoolest oluline nii majanduse kui sotsiaalsüsteemi arengu seisukohalt, nagu Ivan mainis. Sest minu arvates on üks ligimeelitavamaid aspekte euroopalike ideaalide puhul just majanduskasvu ning sotsiaalse sidususe koosinemine. Meie tulevik on helge siis, kui investeerime liikmesriikide sotsiaalsesse ning intellektuaalsesse kapitali.

Tsinghua-sarnastes Hiina suursugustes ülikoolides paistab kohe silma seal voolava raha tohutu hulk: see avaldub nii uutes ja kaunites hoonetes kui ka õpetlaste kõrges palgas. Mitmed mu hiinlastest sõbrad on läinud tagasi Tsinghua ülikooli, sest sealsed palgad on märksa kõrgemad kui näiteks Ivy League'i ülikoolides USAs. Suurbritannia peaminister Gordon Brown armastab rääkida Hiina ülikoolidest võrsuvatest miljonitest inseneridest. Minu arvates on see pisut eksitav, sest kõik nad ka nii hiilgavad ei ole. Kuid Hiina tippülikoolides on normid tõepoolest vägagi kõrged. Samuti on seal tunda tõsiseid kavatsusi, mida suuremates Euroopa ülikoolides ei näe.

Seega oleks osa kõrgkoolide küsimuse lahendusest rahastamise suurendamine ning teine osa analüüsimine, kuidas koondada vahendeid Euroopa tasandil. On käimas suur arutelu Euroopa tehnoloogiainstituudi loomisest, mis oleks keskusesse koondatud kavandamise lähenemine hea ülikooli loomise ideele, kuid millesse ma suhtun skeptiliselt. Pigem pooldan ma seda, et toetataks Euroopa juba olemasolevaid parimaid ülikoole, mis aitaks neil jõuda maailmatasemele.

ILVES: Mulle tundub, et me liikusime liialt äkiliselt hariduse teema juurde, selle asemel et asetada see vastavasse konteksti. Nimelt me peame järgmise 20–25 aasta jooksul hakkama endast mõtlema kui Euroopast.

Indias elab vastavalt Euroopa keskklassi normidele 8% elanikkonnast. Esimene reaktsioon, mis sellega seoses tekib, on “issand, kui vaesed nad on!” või “appi, kui tagurlikud nad on!”. Samas on 8% India 1,3-miljardilisest elanikkonnast rohkem, kui on elanikke Saksamaal, Euroopa Liidu kõige suurema rahvaarvuga liikmesriigis. Seega tuleb arvestada, et isegi Saksamaa on praegusel ajal väikeriik.

Praegu me veel ei tea, millised muutused ootavad lähiajal ees Ladin-Ameerikat või Aafrikat, kindel on aga, et järgmise 100 aasta jooksul näeme tegutsemas nelja põhitoomijat: Ameerika Ühendriike, Euroopat, Indiat ja Hiinat. Kui kolm nendest toodavad suurel hulgal teadlasi ning uudeid tehnoloogiaid, siis millest kõigest jääb ilma see neljas?!

KRASTEV: Tahaksin teha vaid ühe vahemärkuse: loomulikult on rahastamine oluline, kuid oluline on ka õpetlaste prestiiž. Hiljuti tähistati sputniku kosmosesse lähetamise aastapäeva. Loomulikult oli toonane sündmus ameeriklaste jaoks šokk, mis tõi kaasa muutusi ka Ühendriikide hariduspoliitikas. Esimest korda hakati uskuma, et keegi võib neid teaduse ja tehnoloogia vallas edestada. Suurim muutus ei toimunud aga õppekavades või hariduse rahastamises, sest raha oli seal juba piisavalt. Olulisemgi muutus toimus hoopis Hollywoodi filmitööstuses.

Enne sputnikut kujutasid filmid teadlast noormehena, kes loeb kogu aeg raamatuid, ei tee sporti ning jääb filmi lõpus oma tüdrukust ilma, sest seni oli rõhk filmides olnud just inimeste sportlikkusel. Ent pärast sputnikut hakkasid tüdrukud filmides himustama hoopis veidrikest füüsikuid ning ilmselgelt mõjutas see ka paljusid inimesi. Seega ei saa öelda, et muutus hariduspoliitikas toimus üksnes raha mõjul, üheks põhjuseks olid ka naised.

MODERAATOR: *Tahaksin pikemalt peatuda eespool mainitud teemal, mis puudutab immigrantide lõimimist haridussüsteemi kaudu. Euroopa on vananemas, kuid uute tööliste sissetoomine võib ohustada sotsiaalset sidusust Euroopas. Seega kerkib küsimus: kuidas tasakaalustada ühiskondlikku sidusust ja turu vajadusi? Sellel on ka poliitilisi tagajärgi, mida võime näha populistlike paremäärmuslike parteide tõusulaines ning ka Euroopa Liidu vastaste meeleolude kasvus.*

LEONARD: Euroopa projektil on üks väga huvitav omadus: teatud viisil sisaldab see iseenese hävitamise alget. Euroopa Liit on lahendanud mitmeid põhiprobleeme, mille ees me Euroopa kodanikena seisame, näiteks ainelised ja julgeolekuprobleemid. Julgeolekuprobleemid on ehk siin rohkem päevakorral kui Londonis, kuid isegi Eestis oleksid need ilma ELi ja NATOta märksa tõsisemad.

Et need probleemid on lahendatud, on tekkinud eeltingimused lameda ja maotu poliitilise elu tekkeks, mis tüütab Euroopa kodanikke ega too nende ellu kübetki draamat või heroilisuse märki. See on omakorda loonud aluse uut laadi poliitika tekkeks. Sotsioloog Ronald Inglehart ennustas postmateriaalsete väärtuste esilekerkimist juba ammu. Tema arvates suunavad inimesed rikkamaks saades oma tähelepanu majanduslikelt küsimustelt kultuuriga seotud küsimustele. Ingleharti võib pidada visionääriks, sest ta ennustas roheliste ning elukvaliteedi eest seisvate liikumiste esiletõusu. Kuid see muutus on kaasa toonud ka identiteetide ning sisserändega seonduva poliitika. See aga on omakorda tekitanud nostalgia suurte narratiivide järele, mitte pakkunud välja vasak- ja parempoolsuse vahele jäävat kokkuleppepoliitikat.

Samas on tähelepanuväärne, et Euroopa Liit suudab neid jõude endaga liita ning need seeläbi ka tasalülitada. Kui äärmuslikel jõududel läheb valimistel hästi ning nad pääsevad valitsusse, saavad nad ka osaks süsteemist ning kaotavad neile populaarsuse taganud süsteemivastase maine.

See on juhtunud Itaalias ja Austrias ning loodetavasti näeme seda peatselt ka Poolas.

Teine põhjus optimismiks peitub selles, et eurooplased on üsnagi pragmaatilised inimesed ning üks asi, mis tõeliselt muudab sisserände üle käivaid arutelusid, on lihtne majanduslik vajadus leida teisi inimesi, kes maksaks meile pensione ning toetaks meie heaolu pikemas perspektiivis. See on veel üks argument, mis muudab vaidlust järgmise 20–30 aasta lõikes. Seda võib illustreerida ka Suurbritannia näitega. Kuigi seal on endiselt palju probleeme rassismi, sisserände ja varjupaigataotlejatega, on seal arenemas juba hoopis teine diskursus ning sisserännanute panus on pälvinud tunnustust.

ILVES: Ma usun, et asjaolud on mõnevõrra keerukamad. Lugesin eile, et Londonis avati esimene Poola raadiojaam. See osutab Londonis elavate poolakate suurele hulgale, mis on kindlasti lahendanud töökäte puudusest tingitud probleemi. Kuid ma vaidleksin sulle vastu selles, mis puudutab suuremat julgeolekutunnet Londonis kui siin, Eestis. Pigem väidaksin isegi vastupidist. Seda hirmu võiks laiemalt kokku võtta näiteks “Euraabia” diskursusega, millega seonduvad rahutused Pariisi eeslinnades või ka Hirsi-Ali ning Theo van Goghi saatus. Seda võiks kokku võtta hirmuna Euroopasse sisenenud täiesti teistsuguse kultuuri ees.

Täna hommikul arutlesime eestlaste ning eestivenelaste suhete üle. Ma jätsin selle siis ütlemata, kuid teen seda nüüd. Nii kaua kui meil ei teki selliseid probleeme nagu Pariisi eeslinnades, ei saa rääkida ka probleemidest eestlaste ja venelaste suhetes. Meil võib olla küll keelelisi erinevusi, kuid kuna kultuuriline aluskontekst on sarnane, mõistame üksteist sellest hoolimata. Sellist mõistmist ei ole aga erinevatest kultuuridest pärit kohalike ning sisserändajate vahel.

Eurooplaste probleemide allikaks on valik kahe võrdväärselt ebameeldiva võimaluse vahel: ei soovita sisserändajaid, kuid ei taheta ka rohkem lapsi

sünnitada. Ilma sisserändajateta kukuks aga siinne sotsiaalkindlustussüsteem kokku.

KRASTEV: Ennemuiste armastasid inimesed romaane lugeda. Tänapäeval loevad nad statistikat. Ning see, mida nad sealt välja loevad, hirmutab neid. Rahvastikku puudutavast statistikast loevad nad eeskätt välja Euroopa kahanemise märke: et maailmas ei ela enam piisavalt eurooplasi ja et 2040. aastaks me moodustame vähem kui 7% maailma rahvastikust. Samas on uue olukorra mõistmine äärmiselt oluline Euroopa Liidu jaoks.

Ennemuiste seilasime meie teistesse maadesse. Nüüd tulevad nemad siia vasturetkele. Ma ei tea ühtki parteid, mis oleks kunagi valimised võitnud sisserännet selgelt pooldava programmiga. See on sotsiaalse sidususe probleem, kuid teisalt ka näilike hirmude käes vaevlevate inimeste probleem. Veelgi olulisem kui üksmeel sisserändeküsimustes on aga see, et me ei tea, kuidas ühte osa moslemi sisserändajatest üldse lõimida.

Pärast rahutusi Pariisis avaldas ajaleht *The Guardian* suurepärase artikli Timothy Garton Ashilt, mis selgitas, miks ühekultuuriline vabariiklik endasse sulatav Prantsuse mudel ei toimi. Seejärel toimusid aga pommiplahvatused Londonis ning ilmus vähemalt sama veenev artikkel sellest, miks Briti mudel ei toimi.

Seega tundub mulle esmatähtis alustada läbirääkimisi selle üle, kuidas sisserändajaid lõimida. Seda laadi läbirääkimised peaksid kindlasti arvestama kohalikke tingimusi linnade tasandini välja, sest eri paikadesse saabuvad eri tüüpi sisserändajad.

Näiteks Bulgaarias moodustab türgi vähemus umbes 10% rahvastikust. Türklased on aga seal elanud juba mitmeid sajandeid, ja see on täiesti erinev probleem kui mitmel pool mujal. Kuid soovmõtlemine, et lõimimise käigus ei pruugi kriise esile kerkida, on üksnes poliitiline trikk.

President Toomas Hendrik Ilvese sõnul on ELis kaks valdkonda, mis peale välispoliitika vajavad tublisti lisatööd: need on kaupade ja teenuste vaba liikumine ning energiaturu liberaliseerimine ja ühtse energiapoliitika kujundamine.

Samas on oluline silmas pidada, et ka meie ettekujutus tulevikust on muutunud. Varem lähtusime tuleviku kujutamisel tulevikuprojektidest: me rääkisime tulevikust nagu kommunistlik partei oma pleenumil, s.t millisena me seda näha tahame. Nüüd tundub, et oleme omaks võtnud kindlustusfirmade strateegia: kuidas vältida riske. Seega näen ma ohtu, et Euroopa võib muutuda omaenese hirmude ohvriks. Sisserändajad ei moodusta veel kuigi suurt osa Euroopa rahvastikust. Suurim ränne toimub tegelikult Aasias. Sestap usun ma, et on aeg välja uurida, kuidas tulevad sisserändajate probleemiga toime teised riigid väljaspool Euroopat ja Ameerikat.

MODERAATOR: *Meie Euroopa tuleviku teemaline arutelu on muutunud väga pessimistlikuks. Samal ajal on Euroopa Liit iseenesest väga auahnete taotlustega projekt. EL tahab olla suunanäitajaks ka ülejäänud maailmale ning tõsiseltvõetavaks toimijaks rahvusvahelises suhtluses. Et meil on siin parasjagu kohal kolm meest, kes on ühtaegu ka välispoliitika autoriteetid, liigume oma väitlusega pisut ka selles suunas. Mark, sina oled Euroopa Välissuhete Nõukogu rajamise taga, mis on Euroopat kutsunud üles kasutama oma mõjukust üleilmsete teemade puhul, ning ma usun, et kõik siinviibijad peavad seda vajalikuks. Samas on omaette küsimus, kuidas seda saavutada. On see üldse võimalik olukorras, kus riikidel on endiselt voli ühtset välis- ja kaitsepoliitikat vetostada? Või seisneb meie koostöö praeguses olukorras üksnes vähima ühise nimetaja nimel tegutsemises?*

LEONARD: Kõigepealt, mina olen üksnes nõukogu president, selle loomisel osales inimesi peaaegu kõigist Euroopa Liidu liikmesriikidest, ning ka Ivan on üks nõukogu asutajatest. Ühtlasi on see tõeline üle-euroopaline projekt, mille ümber me üritame koondada erinevaid väärtusi, mis eurooplasi koos hoiavad.

Ühiselt, Euroopa institutsioonide kaudu, oleme loonud suurima ühisturu maailmas, meil on üle 50 000 diplomaadi, veel enamgi rahuvalvajaid, kes

on paigutatud kõigile mandritele, ja lisaks on meil midagi, mis on ehk veelgi olulisem: uudne viis, kuidas me mõtestame võimu ja maailmakorda.

Tänane üritus on seotud Euroopa Liidu 50. aastapäevaga, mis on aastate jooksul viinud ka aruteluni ELi keskeakriisist ning selle kadunud noorusvärskusest. Mulle aga tundub, et praegune ajahetk on isegi põnevam seoses ühe teise tähtpäevaga. 9. novembril möödub 18 aastat Berliini müüri langemisest. Mulle tundub see sündmus ehk Euroopa seisukohast olulisemgi, sest sellest sai lootuse sümbol. Euroopalik idee avatud ühiskonnast oli see, mis innustas inimesi riskima oma eluga ning osalema protsessides, mis muutsid nii nende elu kohalikul tasandil kui ka ideed maailmakorrast üleilmsel tasandil.

Samas kõneleb see sündmus ka ühest teisest tõsisest probleemist. Ja see pole mitte keskealisusest, vaid pigem noorusest ja ebaküpsusest tulenev probleem. See näitab, et me oleme endiselt viimase 500 aasta kõige põnevama poliitilise projekti algjärgus, sest just nii palju on möödunud rahvusriigi tekkest.

Me elame üleilmsete väljakutsete ajastul. Olgu tegemist kliimamuutuse, terrorismi või tuumarelvade levikuga, kõik need on probleemid, mis ületavad riigipiire ning käivad üle jõu igal riigil, mis üritab nende vastu iseseisvalt võidelda, isegi Ameerika Ühendriikidel. Ning vaid ühel osal maailmast on tegelikult olemas selline valitsemiskorraldus ja struktuur, mis võimaldab nende probleemidega tegeleda.

Euroopa Liit on viimase 18 aasta jooksul loonud terve rea uusi käitumisviise, tekitanud arusaama teist laadi võimukorraldusest, mis on peegelpilt jõududest, mida oleme hakanud seostama mineviku võimudega, olgu selleks näiteks George Bushi juhitud Ameerika Ühendriigid, Putini juhitud Venemaa, või Hiina. Ma ei taha seejuures neid kolme riiki võrdsustada, kuid mulle tundub, et see, millega meie Euroopas oleme hakkama saanud, on märkimisväärne. Suur turg, liitumine kui virgutusvahend, heitgaaside

väljapaiskumise hulgaga kauplemise süsteem, kogu abi ja kaubandus ning palju muud, mis seondub ELi seadustesse sisse kirjutatud euroopalike väärtustega.

Kõigi nende uuendustega edendab Euroopa ka Kyoto protokollu ellurakendamist, Maailma Kaubandusorganisatsiooni, Rahvusvahelist Kriminaalkohut ja teisi külma sõja järgseid institutsioone. Need on Westfaali süsteemi järgsed institutsioonid, mis erinevad täielikult senistest, näiteks ÜROst ja NATOst – organisatsioonidest, mis muutsid maailma turvaliseks külma sõja ajal. Ja minu meelest on nende loojaks Euroopa intellektuaalselt juhtiv asend, aga ka julge pealehakkamine.

Seepärast olen ma Euroopa Liidu tuleviku suhtes optimistlik. Me võime küll muutuda üha väiksemaks osaks maailmamajandusest ja maailma rahvastikust, kuid meie põhiidee, kuidas korraldada suhteid suveräänsete riikide vahel, on minu arvates miski, mis muutub tulevikus vägagi ligi-tõmbavaks ka väljaspool meie mandrit.

KRASTEV: Ainus viis, kuidas Euroopa Liit võib ellu jääda, on avaneda muule maailmale. Minu arvates tekiks sellest suur probleem, kui EList saaks üksnes sissepoole vaatav organisatsioon.

ELi eurotsentrism võib samuti muutuda omaette probleemiks, sest praegu on mitmeid muret tekitavaid ilminguid, mis varjutasid ka Poola vallimisi. Seega, muule maailmale avatud olemine võib aidata ka Euroopa Liidu mainet värskendada ning on väga oluline selleks, et saada ka välispoliitiliselt mõjukaks võimuks.

Möödunud aastal külastasin Bangalore'i linna Indias ning astusin sisse ka ühte raamatupoodi. Seal oli kolm riulitait välispoliitika-alast kirjandust. Neist poolteist oli USA kohta, umbes üks riul Hiina kohta ning mõned raamatud Suurbritanniast ja Prantsusmaast. Euroopa Liidust oli selles sektsioonis vaid üks raamat. Seega võib Euroopa Liit olla küll suurvõim,

kuid ta on ka noor võim. Ja seepärast on keeruline öelda, millisena paistab Euroopa Liit väljastpoolt.

Ma pidasin Bangalore'is Euroopa Liidu kohta ka loengu, milles rääkisin, et see on midagi väga uudset, meil on kattuvad seadused ja soov luua eri keeli kõnelevate riikide ülest ühtset avalikkussfääri. Seepeale ütles keegi publiku seast, et Euroopa Liit meenutab mõneti postkoloniaalset Indiat. Ta ütles, et neilgi on erinevad osariigid, kus räägitakse eri keeli, ning rahvastikust 5–7% moodustavad inglise keele kõnelejad juhivad seda riiki. Minu jaoks oli see võrdlus äärmiselt huvitav, sest tõenäoliselt on see ka osa Euroopa identiteedist. Ja tõenäoliselt me peaksime oma lugu rääkima just nii, et teised seda mõistaksid.

Euroopa Komisjon korraldas ülemaailmse küsitluse, milles osales ligi kaks miljardit inimest, kellelt paluti arvamust selle kohta, millise võimukeskuse võim peaks suurenema/väheneda/jääma samaks, et maailm muutuks paremaks. Võimukeskusi, mille hulgast võis valida, oli Iraanist Hiinani ja USAst Euroopa Liiduni. Selle küsitluse tulemusena selgus, et kõige vastuvõetavam jõud oli Euroopa Liit.

Inimesed ehk ei tea, mis Euroopa Liit on, kuid samal ajal võib nende küsitlustulemuste põhjal teha kaks positiivset järeldust: Euroopa Liidule ei omistata enam vanade liikmesriikide koloniaalset pärandit, ning lisaks usuvad inimesed, et Euroopa Liit on suurvõimude vastand.

ILVES: On üks tegur, mis osutab Euroopa Liidu edukusele: kõik soovivad selle liikmeks saada. Kas siis liitumisläbirääkimiste kaudu või ebaseaduslike sisserändajatena. Sellest võib järeldada, et Euroopa Liidu kuvand on lähinaabrite keskel küllaltki hea.

Kui võtta ette välispoliitika väljakutsed, näib mulle, et probleemid avalduvad just liikmesriikide tasandil. Me saavutame võrdlemisi lihtsalt ühise

poliitilise joone näiteks Birma suhtes, kuid kas me suudame teostada ühtset poliitikat ka Kosovo või Venemaa suunal? See on juba raskem.

On selge, et me saame ühtse välispoliitika väljatöötamisega liikuda edasi alles siis, kui suudame lahti saada konsensusliku otsustamise nõudest. Teisalt, endiselt oleks vajalik mehhanism, mis võimaldaks arvesse võtta ka nende riikide huve, mida üksikjuhuline otsus kõige tugevamalt mõjutab.

Naljaga pooleks, pärast praeguse eesistuja ettekirjutust Euroopa Liidu Venemaa-poliitikast tekkis mul kange tahtmine teha mõni avaldus Angoola või Brasiilia kohta. Sest siis oleks nad pidanud küsima, mida meie neist riikidest teame. See oleks andnud mulle võimaluse vastata: sama palju kui teie Venemaast. Ma tahan sellega öelda, et juhul, kui me läheme konsensusliku otsustamise mudelilt üle kvalifitseeritud enamusega hääletussüsteemile, peaks lisanduma mingi mehhanism, mis võtaks arvesse mingist otsusest kõige otsesemalt mõjutatud riikide arvamusi.

KRASTEV: Ma tahaksin toetada presidenti milleski, mida pean äärmiselt oluliseks. Minnes tagasi viis-kuus aastat, võib Euroopa Liidu sees näha kolme sorti juhte. Laienemise juhiks oli Euroopa Komisjon, kes seda teemat kujundas ning läbi surus. Iraani tuumaküsimuses kujundas teemat Suur Kolmik. Ukraina küsimus oli aga sellest kõige rohkem huvitatute õlul.

Kui need erinevused kaovad, jõuame ühtse välispoliitikani, kuid see tähendab ühtlasi ka ühtset loidust. Konsensuslik otsustamine tähendaks kõige rohkem puudutatute otsustamisest kõrvalejätmist ning tooks loomulikult kaasa probleeme. Samas pole mul usku ka vetoõiguse säilitamisse, mis on justkui tuumarelv, mida peaks kasutama üksnes strateegiliselt äärmiselt olulistel juhtudel, kuid mis hakkab muutuma üha enam tavarelvaks.

LEONARD: Üldiselt toetan ka mina selles küsimuses eelkõnelejaid, kuid ma olen pisut skeptiline seisukoha suhtes, et põhiprobleem on hää-

Üleeuroopalise mõttekoja Euroopa Välispoliitika Nõukogu asutajad Ivan Krastev ja Mark Leonard leiavad, et Euroopa Liit on oma 50. sünnipäeval noor suurvõim, mis peab jõudma ühtse välispoliitikani ning vastanduma traditsioonilistele suurvõimudele.

letussüsteemis. Pigem on välispoliitika oma olemuselt veidi teistsugune valdkond.

Euroopa süsteemi põhjendatus tugineb väga suurel määral sellele, et riike ei saa sundida toetama nende rahvuslike huvidega vastuolus olevat poliitikat. Ning mulle tundub, et pigem peaks edendama strateegilisemat euroopalikku teadvust, mitte murdma pead hääletussüsteemi üle.

On küll mõningaid teemasid, näiteks läbirääkimised, mille puhul vetoõigus on osutunud probleemiks – näiteks Makedoonia nime tõkestamine Kreeka poolt. Kuid need on pigem erandid.

Suuremgi probleem on Euroopa poliitika ebamäärane tsentrismpoliitika eri valdkondades. Samas on Ivani toodud näited Ukraina ja Iraani kohta väga head, sest nende puhul oli rühm riike, kes tõepoolest tahtsid midagi ette võtta.

Minu arvates ei huvita enamikku Euroopa riike rohkem kui kahe või kolme maailmaregiooni käekäik. Seega, kui iga riik osaleks kahe või kolme temaatilise suhtlusrühma töös, mis kindlat poliitikat edasi arendaks, oleksime märksa edukamad kui üritades kõiki kõigist teemadest huvituma panna.

Teine oluline põhjus, miks vetoõigus peaks säilima, on välispoliitika vahendite paiknemine endiselt riiklikul tasandil. Näiteks on 80% arengukoostööst kahepoolne. Sama kehtib ka sõjalise ja diplomaatilise jõu kohta.

MODERAATOR: *Rääkides naabruskonnast ning kolmandatest riikidest: kuidas lahendada konflikti väärtuste ning huvide vahel? Siinkohal tahaksin esitada küsimuse energiajulgeolekust, mis tundub iseäranis terava probleemina.*

ILVES: Mainides Eestis sõna “energia”, mõeldakse kohe *Nord Stream*’ile. Tegelikult on energiajulgeolek laiemalt üks põhilisi teemasid kogu Euroopa Liidu jaoks.

Minu arvates on kaks valdkonda, mis peale välispoliitika vajavad tublisti lisatööd: need on kaupade ja teenuste vaba liikumine ning energiaturu liberaliseerimine ja ühtse energiapoliitika kujundamine. Kui turge ei liberaliseerita, pole põhjust rääkida ka ühisest energiapoliitikast.

Ühine poliitika on eesmärgina samas oluline, sest kui miski on üldse kaubeldav ja vahetatav, liigub üle piiride ning võib tekitada probleeme kohalikul tasandil, siis on see energiavaru. Ning kui me asjaga ei tegele, teeb see kellegi õnnetuks. Isegi Balti riikide nõrk seotus ülejäänud Euroopa energiaturuga võib kellegi tulevikus õnnetuks muuta.

KRASTEV: Ma olen nõus, et me peaksime energiaküsimuses midagi ette võtma. Ja mulle tundub, et Euroopa Komisjon on selle teemaga juba ka tegelema asunud. Euroopa Välispoliitika Nõukogu avalikustab peagi oma esimese raporti Venemaa kohta ning seegi keskendub põhiliselt energiajulgeoleku küsimusele, eeskätt ebavõrdmõõdulisele energeetilisele vastastiksõltuvusele.

Ma arvan, et me peaksime oma naabritega läbi rääkima valdkondade kaupa: üksnes energiaküsimustes, üksnes kaubanduses, üksnes viisaküsimustes. Sest mulle tundub, et Euroopa Liit hakkab kaotama täielikku ülevaadet oma naabruskonnast.

Viimase kolme-nelja aasta jooksul on toimunud kaks suuremat muutust, mis peaksid Euroopa tähelepanelikuks muutma. Esiteks, arvamusuuringute järgi on Euroopa kaotamas Türgit. Toetus liitumisele Euroopa Liiduga on Türgis langenud 30% võrra. Küünilisemalt öeldes on nüüd küsimus selles, kas Euroopa on valmis Türgit vastu võtma; kolme-nelja aasta pärast võib küsimus olla aga hoopis selles, kas Türgi soovib ikka liituda.

Türgi ei ole väikeriik nagu Bulgaaria ning kaalub seega ka teisi võimalusi. Ning praegune areng Venemaal on liikumas samas suunas. Venemaa ei hirmuta Euroopa Liitu mitte üksnes energiapoliitikaga, see on ka näide hoopis teistmoodi toimivast riigist. Ning Venemaa mudel võib muutuda ligitõmbavaks mõne teise Euroopa naaberriigi eliidile.

Võiks öelda, et Venemaa on pöördunud tagasi sinna, kus Euroopa oli 19. sajandil. See on rahvusriik, mis on tugevalt suunatud oma riiklike huvide elluviimisele. Majanduse puhul on seal täiesti võimatu vahet teha, kus lõpeb erasektor ning algab riiklik. Ning see kõik on proovikiviks Euroopa Liidu olemasolule.

Ma olen Venemaal sündivat mõnevõrra uurinud ning näib, et Venemaa näeb Euroopa Liitu Nõukogude Liidu sarnasena. Nad ei usu rahvusteülesesse poliitikasse, sest nõukogude süsteemis oli see nõrkuse märk ning üks Nõukogude Liidu lagunemise põhjustest. Seega on nad tugevalt kinni suveräänse rahvusriigi idees, kus riik peab kontrollima oma varusid ning mitte muutuma osaks sellisest rahvusvahelisest süsteemist. Kui me ei näita Venemaale, et Euroopa Liit on tõhus toimija, mitte üksnes moraalne võim, kardan ma, et suhted Venemaaga jäävad ELi jaoks suureks probleemiks.

LEONARD: Ma olen teiste kõnelejatega nõus. Ja ma pean veidraks seda, et 21. sajandi hakul, mil kõik peaks olema seotud, juhtmevaba, õhkõrn, on üks Euroopa Liidu nõrkusi just liikmesriikide vähene vastastikune seotus. Samas on just see üks tegureid, mis võimaldab meil tegutseda ühisturuna ning ühiselt toime tulla ka varustamises tekkida võivate vapustustega, nagu suudab seda USA.

Pärast Katrinat tuli orkaani kahjustatud aladele elektrit tarnida Kanadast. Et kohalikku energiahinna hüppelist tõusu vähendada, jaotati see ühtlaselt, sest USAs on ühtne energiaturg. Nii sai kriisipiirkond end rohkem pühendada katastroofi teiste tagajärgede kõrvaldamisele. Kui aga midagi

nii hirmsat juhtuks mõnes Euroopa riigis, oleks nii mõnigi neist hädas, sest tegelikult ei ole praegu moodust, kuidas sellist vapustust maandada.

Tulevikule mõeldes peaks eri riikide vahelise energiavõrgu loomine olema parim raha paigutamise viis. Praegu veel ei suudaks turg selle eest hoolitseda, sest riiklikud energiamonopolid on selleks liiga tugeval ja mugaval positsioonil, ning ühenduste loomine ohustaks nende kasumit. Seega peab see probleem saama rohkem avalikku tähelepanu.

KÜSIMUSED PUBLIKULT

K1: *Ma tahaksin pöörduda tagasi välispoliitika kohta tehtud kahe avalduse juurde. Esimene neist oli idee, et küsimusest kõige enam puudutatud riikidel peaks olema teistest suurem sõnaõigus vastava poliitika kujundamisel. Samas märkis Mark Leonard tabavalt, et näiteks Vahemere piirkonda puudutavates küsimustes on kõige suuremad püsikindluse ihalejad just need kõige otsesemalt puudutatud Vahemere põhjarannikul asuvad riigid, kuigi status quo jätkumine pole pikas perspektiivis mõistlik strateegia. Seega meenutaks nende riikide nõudmiste arvessevõtmine – Ivan Krastevi terminiga – käitumist kindlustusmüüjana.*

Minu teine märkus puudutab Euroopa reformilepet ning selle mõju ühtsele välispoliitikale. Euroopa Komisjoni president José Manuel Barroso tegi hiljaaegu avalduse, milles väljendas muret komisjoni mõjukuse vähenemise üle reformileppe allkirjastamisel, mis mõjutaks tugevalt ühist välispoliitikat, sest selle tulemusel muutub ebaselgeks, kes Euroopa Liitu välispoliitilisel tasandil esindab.

KRASTEV: Vastuseks esimesele küsimusele: jah, tõepoolest, kõige tugevamalt puudutatud riigid võivad nende kohta käivas küsimuses olla ka kõige konservatiivsemad. Kuid olukorda saaks parandada, kui ELi liikmed kannaksid võrdselt vastutust ka otsuste elluviimisega kaasnevate ku-

lude katmisel. Näiteks nimetas Itaalia siseminister Giuliano Amato oma Hispaania-kolleegi suurimaks vaenlaseks, sest Hispaania lubas oma piirid sulgeda, mis tähendanuks, et sisserändajad tulevad Hispaania asemel hoopis Itaaliasse.

Seega, kui kõik on nõus tegema kulutusi, ei oleks ka kõige otsesemalt seotud riigid nii hirmul. Ma aga kardan, et ikka leidub riike, kes teavad põhimõtteliselt õigeid lahendusi, kuid ei soovi osaleda kulude katmisel ega pea seisma vastamisi ei nende riikide valijatega ning oma ettepanekute tagajärgedega. Probleemist kõige enam puudutatud riigid suudavad üksinda säilitada püsikindlust, kuid võib tekkida probleem, et stabiilsus ei ole enam vastus. Ja näiteks Balkani poolsaarel pole praegu midagi nii ebastabiilset kui *status quo* säilimine.

See viib meid edasi Euroopa Komisjoni probleemistiku juurde. Ja olgem ausad, komisjon oli laienemise protsessis äärmiselt võimukas. Ehk isegi nii võimukas, et see hakkas neile meeldima!

Liitumisprotsess oli Bulgaaria avalikkuse jaoks aastaid viimseks varjupaigaks. Nüüd on olukord põhjalikult muutunud. Samas usun ma, et komisjon oleks pidanud sellise strateegiaga jätkama. Teisalt meeldib mulle ka Euroopa Nõukogu lähenemine: see on institutsioon, mis ei suhtle Euroopaga mitte komisjoni, vaid liikmesriikide tasandil, pidades nõu kohalike võimudega. On üks politoloogia põhitõdesid, et keegi ei taha oma võimu teistele ära anda, pigem soovitakse seda suurendada. Ning kui komisjon ei suuda seda võimu omandada, isegi põhiseadusliku protsessi käigus, ei ole mõtet seda ka taga nutta.

ILVES: See on väga sotsiaaldarvinistlik lähenemine.

KRASTEV: Ei, peaksin seda pigem reaalspoliitiliseks.

Arutlusingis küsiti, kuidas saaks EL oma haridussüsteemi koondada nii, et tippasemel uuringukeskused ei koonduks vaid paari suuremasse liikmesriiki ja säiliks ELi mitmekultuuriline olemus.

ILVES: Rääkides rahvuslike huvide sissetoomisest ning sellest, kes selle eest maksab, toon ma ühe näite Eestist. On üpris arusaadav, et Pariis, Rooma ja London on väga huvitatud võimalikult paljude rikaste Vene turistide sinna meelitamisest, sest nemad lendavad esimeses klassis ja ööbivad kõige kallimates hotellides. Seega soovivad need riigid viisavabaduse kehtestamist Venemaaga niipea kui võimalik. Eestlastel on aga Moskva saatkonna ees pidevalt protestimas *Naši* ning seetõttu on meil viisavabast reisimisest teistsugune arusaam. Niisiis tuleb selle küsimuse puhul arvestada, mis on selle hind ning kes selle eest maksab, sest našistid näiteks Pariisi segadust tekitama ei sõida. Eestisse aga küll.

K2: *Rääkides neist huviteemadest täiesti ausalt, hämmastab mind silmakirjalikkuse tase Euroopa Liidus. Kõigi lemmikteema, ühised väärtused, lihtsalt ei rakendu mitmes küsimuses, näiteks ühtse energiajulgeoleku küsimuses, sest mitmed riigid näevad seda eeskätt omahuvina, mitte ühise teemana. Seetõttu leidub teemasid, mis eksisteerivad pragmaatilise poliitika tasandil, kuid mingil põhjusel me räägime ikka ühistest väärtustest.*

KRASTEV: Judith Clarkil on silmakirjalikkuse ja demokraatia kohta väga hea artikkel. Tema sõnul on silmakirjalikkus abiks, kui sa kohtad kedagi, kes sind vihkab. Sest on parem soovida talle kõigepealt kena hommikut ning alles seejärel talle mõista anda, kui väga sa teda vihkad. Kahe mõttelisuus ei kao rahvusvahelistest suhetest mitte kuhugi.

Dmitri Trenini sõnul on Venemaal need, kes riiki juhivad, ühtlasi ka need, kes riiki omavad. Seega ei või ial teada, kuidas võib välispoliitika mõjutada kaubandussuhteid, sest pole teada, kumba sealsed toimijad parasjagu tähtsustavad. Energiapoliitikast rääkides: Euroopa ei peaks nii väga muretsema mitte Venemaa imperialistliku surve pärast Ukrainale või Valgevenele, vaid selle pärast, et Venemaa üritab praegu äärmuseni suurendada oma kasumit, ostes üles ettevõtteid ning torujuhtmeid väljaspool Euroopat, kuid mitte neisse investeerida. Seega võib lõpuks juhtuda, et

Euroopas ei ole enam gaasi. Sest senise poliitika ja majanduslike suundumuste tulemusena, mille järgi maksavad torujuhtmed rohkemgi kui gaasi ise, võib Euroopa Liidul olla küll ühtne energiapoliitika, kuid ei mingeid energiavarusid.

LEONARD: Ma arvan, et suhe väärtuste ja normide vahel on Euroopa Liidus väga keerukas. Osalt seetõttu, et ühiste euroopalike väärtuste sõnastamine on märksa lihtsam kui ühiste huvide määratlemine. Seetõttu poebki EL mõnikord, kui ühist Euroopa huvi ei suudeta määratleda, ühiste väärtuste taha. Samas pean ma seda positiivseks nähtuseks ning Euroopa Liidu üheks tugevuseks, mis on olnud selle suurimate poliitiliste edulugude taga.

Huvide erinevuste põhjused on minugi meelest Ivani kirjeldatud režiimide erinevuses. Kõigi Euroopa Liidu riikide põhihuvi oleks aga olla väike või keskmise suurusega riik, millel on mõistlik vabaduse aste, ent teisalt ka mõningaid võimalusi lahendada ühise tegutsemise probleem, sest me ei suuda kõigega ise tegelda. Ja selle väljavaate säilimiseks peavad olema ühised väärtused ning eesmärgid.

Minu meelest on euroopalike väärtuste klassikaliseks näiteks laienemisprotsess, mille puhul oli võimatu määratleda, millised riigid peaksid liikmeks saama. Seega nõustusid kõik üsna laialivalgvate Kopenhaageni kriteeriumide loomisega. Algselt oli see üksnes väärtuste sedastus, hiljem väärtuspõhine poliitika, selle asemel et muutuda huvidepõhiseks poliitikaks. Ning sihiks võetud poliitika tõttu me olime tegelikult sunnitud oma väärtusi ka silmas pidama.

ILVES: Et teha lühidalt, tahaksin ma öelda, et Euroopa Liidus tuleb küll ette silmakirjalikkust, kuid teiste “suurjõudude” nagu Venemaa, USA ja India kõrval on EL ainus, mis teeb üldse midagi väärtuspõhist. Need teised riigid võivad küll väita, et nende käitumine põhineb väärtustel, kuid tegelikult see nii pole. Euroopa Liit võib küll olla silmakirjalik, kuid vä-

hemalt ajuti jääb ta oma väärtustele kindlaks, ning seda juhtub märksa sagedamini kui kusagil mujal.

K3: *Ma tulin sellele mõttele juba siis, kui algas arutelu hariduse teemadel. Kaks järeltõde, milleni jõuti, olid, et hariduses on liiga vähe raha, mis vastab statistiliselt tõele, ning nagu härra president ütles, me peame hakkama mõtlema Euroopana. Loogiline järeltõde oleks, et me peaksime koonduma, mis on ühtlasi eelduseks, et saada tunnustatud välispoliitiliseks jõuks. Samas tähendaks koondumine hariduse puhul lihtsalt olemasolevate suurepärase teaduskeskuste najale toetumist suurtes liikmesriikides. See aga võib omakorda kaasa tuua ajude väljavoolu, millele härra Krastev osutas. Tahaksin seega esitada küsimuse: kuidas koonduda nii, et säiliks ka Euroopa Liidu mitmekultuuriline olemus?*

K4: *Mina tahaksin pöörduda tagasi Euroopa Liidu ja Venemaa suhete teema juurde, täpsemalt nende partnerlus- ja koostöölepe (Partnership Cooperation Agreement) juurde, mis ei toimi nii, nagu me oleksime tahtnud. Sestap tahaksin küsida: kas on alust arvata, et nimetatud leppest tehakse uus versioon?*

K5: *Jõudsin just tagasi Lõuna-Aafrikast, kus olen viimastel aastatel elanud, ning mu küsimus oleks: kas te näete Euroopa tulevikku kui olukorda, kus seespool valitseb hiilgeaeg ning väljaspool meelega, või milline oleks ELi poliitika ülejäänud maailma suhtes?*

ILVES: Vastuseks viimasele küsimusele: ma ei tea, milline on Eesti- või näiteks Poola-suguse riigi vastutus Belgia koloniaalse sekkumise puhul. Ning ma usun, et enamik eestlasi ning poolakaid arvab nõnda. Seega usun ma, et koloniaalajastu pärandiga peaksid tegelema eeskätt selle eest vastutavad riigid. Teisalt, Euroopa Liidu antav abi moodustab koguni poole maailmas antavast välisabist. Seega usun, et me tuleme selle probleemiga märksa paremini toime kui keegi teine.

Mis puudutab partnerlus- ja koostöölepet Venemaaga, siis ei tea ma, kui kaua me veel suudame viibida kaemuse küttes, et Venemaa on meie strateegiline partner. Mulle tundub, et nende suhete nimetamine kaasluseks muutus mõttetuks või isegi väärastunuks mais, kui Venemaa president ähvardas suunata oma tuumaraketid Euroopa linnadele. Kui sinu strateegiline kaaslane ähvardab sihtida sinu linna, siis on meil tegemist küll äärmiselt veidra partnerlusega.

Väikeriikide koondumisest rääkides tundub mulle, et see jääb alaliseks probleemiks. Olles väike, pead sa olema teistest lihtsalt parem, et omada sõnaõigust. Väikeriigi president ei helista Euroopa Nõukogu liikmele ega nõua kellegi määramist kõrgele ametikohale. Suure riigi president võib seda endale lubada ning on seda ka teinud. Seega peame leidma viise, kuidas mõjutada protsesse muul moel.

KRASTEV: Vastuseks esimesele küsimusele: retoorikas on riiki lihtne konsolideerida. Praktikas pole see aga minu meelest ilma järeleandmisteta võimalik.

Me saame aru, et maailma mõõtkavas on kõik Euroopa riigid väiksed. Saksamaa on kaks korda väiksem kui Indoneesia. Hoolimata riigi majanduse suurusest loeb siiski rahvaarv. Otsustades, kas me toimime ühiselt või eraldi, on oluline see, milliseid järeleandmisi me tulevikus peame tegema. Ning need kompromissid erinevad riigiti palju. Väga suureks mõjutajaks on riikide ajalooline taust. Nende riikide jaoks, kelle minevik on seotud piiratud suveräänsusega, võib see olla äärmiselt tundlik teema.

Minu pigem retooriline ettepanek oleks: käsitame Euroopat pigem tegusõnana kui nimisõnana. Mida rohkem me küsime, mis Euroopa on, seda enam on meil ka probleeme. Seda vältides on meil märksa rohkem võimalusi tasakaalustada probleeme, mis meie ees seisavad.

See sobitub väga hästi ka Venemaa temaatikaga. Praegu näen ma kaht probleemi. Üks neist on suhtumine, et teeme näo, nagu oleks kõik korras. See on paljude äriliste ettevõtmiste, aga ka mõnede riikide seisukoht, et Venemaaga ei teki probleeme seni, kui meie probleemi ei näe.

Teine seisukoht on, et oleme karmid. Samas ei saa kumbki riik täpselt aru, mida see karmus endast kujutama peaks, sest seda sõna kasutatakse metafoori tasandil. Me ei alusta ju uut külma sõda! Venelased võivad oma raketid väga lihtsalt ümber suunata, ning sama lihtsalt võib raketid suunata ka neile. Põhiprobleem on, et me ei suuda Euroopa Liitu Venemaast isoleerida.

Nõukogude Liit oli riik, mis valvas oma piire, et keegi välja ei pääseks. Tänapäeva Venemaa on aga selle vastand: kui venelastel on üldse mingeid põhiõigusi, siis on need tarbimisõigus ning reisimisõigus turistina.

Inimeste turistidena Eestisse saatmine ei ole Venemaa huvide vastane. Kui nad siin meeleavalduse korraldavad, näevad nad seda meelelahutusürituseks. Samas muudab see aspekt mõned külma sõja aegsed käitumisviisid selliseks, mida ei saa kohaldada. Ning ma ei usu, et me peaksime tegema näo, et üritame Venemaad demokratiseerida. Ehk ei suuda me mõjutada seda, kuidas venelased hääletavad, kuid me saame mõjutada, kuidas seal hääli loetakse.

LEONARD: Mõne aasta eest korraldas Suurbritannia valitsus küsitluse, et uurida, kuidas saavutada edu üleilmastumise ajastul. Oma üllatuseks avastasid nad, et kõige edukamad riigid maailma ajaloos on olnud just väikeriigid. Nad on paremini kohanenud, olnud uuendusaltimad, nad ei pea üleval pidama suurt riigiarmed ega tegelema kompleksidega, mida suurriigid põevad. Samas võib see ka tähendada, et väikeriikidel ei pruugi tulevikus olla enam oma ülikoole. Eesti puhul te võiksite mõelda näiteks hoopis kolme Balti riigi ühise ülikooli loomisele.

Euroopa Liidu ja Venemaa partnerlus- ning koostööleppest: ma arvan, et Ivan andis sellele küsimusele väga huvitava vastuse. Ma arvan, et me peaksime seda lepet järgima hoolimata sellest, et meil on juba küllaga raamistikke, mis kujundavad suhteid Venemaa ja Euroopa Liidu vahel. Minu arvates tuleb EL mitmepoolsete läbirääkimistega väga hästi toime, mis võimaldab ühtlasi sõlmida erinevaid tehinguid ning jõuda kasulikele kompromissidele. Samas võimaldab see hoida ametis niihästi suurt hulka Euroopa Komisjoni töötajaid kui ka Vene diplomaate ja bürokraate. Seega ei peaks me ehk kiirustama.

Ent samas arvan ma, et me saame seda kasutada väitluses, millest härra president ning Ivan ennist rääkisid. Me võiksime seada selle protsessiga eeskju, kuidas vastutustundlikud jõud Euroopas käituma peaksid. Pealegi ei võidaks me selle tõkestamisega midagi.

Ja lõpetuseks koloniaalsest pärandist: ma arvan, et meil on hiiglaslik kohustus, et probleemide lahendamisel abistada maailma mitte koloniaalse pärandi tõttu, vaid seetõttu, et me oleme kamp rikkaid ja üle-eesõigustatud riike, millel on võimalik oma vahendeid jagada, ning mulle tundub, et abistamine on küsimus, mis puudutab meid kui üht osa inimkonnast.

Siiski ei ole näiteks paljud probleemid Aafrikas seotud sugugi koloniaalse pärandiga, vaid pigem meie süveneva tarbimisega. Nemad peavad vastu võtma esimesed kliimamuutusega kaasnevad löögid ning kohanema täiesti uut moodi eluga. Seetõttu leian ma, et Eestil on kohustus neid aidata samavõrd nagu Belgialgi. Te olete osa probleemist, millele me peame kollektiivselt vastu astuma.

Uued liikmesriigid on kaubandusläbirääkimistes mõnevõrra kaupmehelikumad kui vanad, ning ka nende eelarved on märksa väiksemad. See tähendab osaliselt, et te tulete ka ise suhtelise vaesuse tingimustest, kuid sellegipoolest ei ole Eesti enam vaene riik ning peaks andma seetõttu ka oma panuse.

ILVES: Tahaksin teha veel ühe kiire märkuse. Parim viis lahendada probleeme Aafrikas oleks vabaneda Euroopa Liidu ühtsest põllumajanduspoliitikast, lasta sealsetel inimestel kasvatada toiduaineid ning neid siis Euroopasse sisse osta. See on pigem liberaalradikaalne kui merkantilistlik lähenemine, kuid ma usun, et vanad liikmesriigid ei tuleks selle ettepanekuga ikkagi kaasa.

TOOMAS HENDRIK ILVES (s. 1953) on Eesti Vabariigi president. Olnud ka välisminister ning Euroopa Parlamendi välisasjade komisjoni esimees, samuti Riigikogu liige ning Eesti suursaadik Ameerika Ühendriikides, Kanadas ja Mehhikos. Töötanud Raadio Vaba Euroopa analüütikuna Saksamaal ning eesti keele ja kirjanduse õppejõuna Kanadas. Toomas Hendrik Ilves on Eesti Välispoliitika Instituudi asutajaliige.

IVAN KRASDEV (s. 1965) on politoloog ja Bulgaarias paikneva sõltumatu poliitikauuringute instituudi, Liberaalstrateegiate Keskuse juht. Alates 2004. aastast Balkani Komisjoni tegevdirektor. Ühtlasi Kesk-Euroopa Ülikooli Avatud Sajandi projekti juht ning 2006. aastal kutsuti ta osalema Maailma Majandusfoorumi partnerorganisatsioonis Noorte Globaalsete Juhtide Foorum. Ta on avaldanud mitmeid raamatuid ning on ajakirja Foreign Policy Bulgaaria väljaande peatoimetaja.

MARK LEONARD (s. 1974) on Briti välispoliitiline mõtleja. Juhtinud mitmete mõttekodade tegevust, hetkel üle-euroopalise mõttekoja, Euroopa Välispoliitika Nõukogu tegevdirektor. Avaldanud mitmeid raamatuid ja artikleid, mis seonduvad tema huvivaldkondadega, milleks on Euroopa Liidu välispoliitika, Hiina, transatlantilised suhted, diplomaatia ning Ühendkuningriikide välispoliitika.

ANDRES KASEKAMP (s. 1966) on Eesti Välispoliitika Instituudi direktor, Avatud Eesti Fondi nõukogu esimees aastatel 2004-2008 ning Tartu Ülikooli Balti poliitika professor. Tema uurimisvaldkonnad on Eesti välis- ja kaitsepoliitika ning Euroopa Liidu ühine välis- ja kaitsepoliitika, samuti Balti riikide poliitiline ajalugu ning paremäärmuslus.

Arutlusringis jäi kõlama mõte, et maailma mõõtkavas on kõik Euroopa riigid väikesed, kuid kõige edukamad riigid maailma ajaloos on olnud just väikeriigid, kes on uuendusaltimad ja kohanevad paremini.

EESTLANE JA “TEISED”

MARJU LAURISTIN

Kuigi üldteemaks on sallivus ja sidusus, panin mina oma ettekandele pisut kitsama pealkirja rõhutamaks, et sallivus on alati “meie” probleem. See on just “meie” probleem, kuidas me “teistega” suhtleme ja nendega toime tuleme, kuidas tuleme toime maailmas, kus “teisi” on palju ja “meie” oleme nendega pidevalt kokkupuutes. Sest vastasel juhul sallivuseküsimust üldse ei tekiksi või oleks ta pigem teoreetiline. Tänapäeva maailmas on see aga eelkõige praktiline küsimus.

Kui vaatame eestlaste ja teiste vahekorda, siis meie arhetüüpseks eneseväljenduseks on kuulus tsitaat Oskar Lutsu *Kevadest*: “Mis nad siis tulevad meie õue peale kaklema!” See iseloomustab väga hästi eestlase sisetunnet hoiakut ja ka kogemusi. “Teised” tulevad meie õue peale kaklema ja “meie” oleme need, kes peavad kas selle ära kannatama või vastu astuma. Kui me ei saa avalikult vastu astuda, siis laseme nende teiste parve põhja ja pärast itsitame nurga taga. See näitab, et meie kogemus teisega on olnud paraku eelkõige vastanduv kogemus.

Tänapäeva maailmas, kus niisugune vastandumine on viinud väga vapustavate ja traagiliste kokkupõrgeteni rahvaste ning rahvuste vahel ja rahvaste endi keskelgi, on sallivust järjest enam käsitatud kui kultuurilist ja poliitilist proovikivi – kuidas tulla toime? Kuidas tulla toime ilma vägivaljata, kuidas tulla toime ilma kokkupõrketa? Kultuuriliselt tähendab see väljakutset dialoogiks. Suhe “meie ja teie” või “meie ja teised” on ju alati välistav suhe – see, et oleme teistsugused kui teised, on meie alus, meie

identiteet. Kui me räägime aga “mina ja sina” suhtest, siis see on üksteisele silmavaatamise, üksteise kuulamise ning üksteisega rääkimise suhe.

Sallivus on ülesanne, mida peab lahendama just praktiliselt. Sellest ülesandest ei pääse mööda, see tuleb lahendada, et oleks võimalik edasi minna. Me ei puutu teistega kokku mitte ainult neile külla minnes, vaid ka omaenda sotsiaalses ruumis – ja see teeb sallivusest pideva, igapäevase praktilise väljakutse.

Sotsioloogina arvan, et nii nagu igas organismis on alati peidus haigused ja küsimus on ainult selles, millal, miks ja kuidas nad välja löövad ning kuidas seda takistada, nii on ka sallimatuse idud olemas igas kultuuris. Hirm ja viha võõra sissetungija vastu on kultuuris palju ürgsem kui enesetalitsemine ning soov võõraga läbi käia. Sallivus on probleemiks aga just pideva läbikäimise puhul, mitte diplomaatilise esinduse saabumisel, kes kaunisti kummardab ja ilusaid kinke toob. Sallivus on suutelisus olla arusaamisvõimeline, mõistmisvõimeline, dialoogivõimeline.

Seega muutub sallivuseküsimus väga paljus ka kultuurinormi küsimuseks: mis on ühiskonnas seaduslik ja mida peetakse õigeks käitumiseks? Kas õige käitumine on viisakus, lugupidamine ja dialoog või hoopis viha, alavääristamine ja rünnak? See on iga kultuuri, iga ühiskonna enda küsimus. See ei sõltu sellest, mida teised meile ütlevad, see sõltub sellest, mida me ise endale ütleme.

Niisiis võib öelda, et sallivus on pigem sotsialiseerimise ja enesekasvatamise tulemus, mitte iseeneslik ligimesearmastus. Sallivus on aga midagi muud kui sallimine. Ma võin olla salliv, kuid öelda, et ma ei salli seda, mis sa ütled, aga sellegipoolest ma olen salliv selle vastu, et sina võid öelda seda, mis sina arvad, ja kuulad, mida mina sulle vastan. Väga sageli aetakse sallivust ja kõikehaaravat sallimist segi – ja siis öeldakse, et sallivus ei ole võimalik.

Tänapäeva maailmas, kus vastastikune läbikäimine on muutunud tihedaks ja sellega on palju traagilisi kogemusi, on sallivus muutunud üheks tsiviliseerituse tunnuseks. Norbert Eliase *Tsiviliseerumisprotsessile* toetudes võiks öelda, et tsiviliseeritus on tegelikult vastastikuse seotuse üldistatud kogemus, mis väljendub sallivuses.

Teisalt võime vaadelda sallivust poliitika seisukohalt ja öelda, et sallivuse ta ei saa olla demokraatiat. Demokraatia on alati seotud sõnavabadusega, aga kuidas saab olla sõnavabadust, kui me ei kannata võõra sõna ega teistsugust arvamust?

Selles maailmas, kuhu me oleme riigina ennast lülitanud omal vabal tahtel, on sallivus institutsionaliseeritud. Isegi kui me ei salli kõike, mis toimub rahvusvahelistes organisatsioonides, nagu ÜRO, OSCE, Euroopa Nõukogu või Euroopa Liit, peame olema sallivad, kui tahame sinna kuuluda, sest see on vastastikuse seotuse üldistatud kogemus.

Nii sallivusel kui ka sallimatusel on oma äärmused. Nii nagu on iseloomulik äärmuslik sallimatus fundamentalismis-totalitarismis, on mõnele olukorrale, näiteks postmodernsele situatsioonile iseloomulik äärmuslik sallivus – kõik normid hajuvad, meie ja nende piirid hajuvad, ja sellega justkui hajuksid ka probleemid. Paraku me näeme, et probleemid jäävad. Äärmused ei ühes ega teises suunas ei ole need, mis tagaksid püsikindluse.

Väga oluline on näha sallivuse seotust teatud väärtustega. Riike väärtuste järgi võrreldes leiab Ronald Inglehart, et Eesti asub ikka veel koos Ungari, Bulgaaria, Rumeenia, Montenegro, Venemaa, Leedu, Läti ja teiste postkommunistlike ühiskondadega seal nurgas, mida iseloomustavad väga selgelt toimetuleku väärtused. Siin elavaid inimesi huvitab kõige rohkem see, kuidas eluga hakkama saada, kuidas toime tulla. Vastasnurgas on Rootsi, Norra, Taani, Holland, Šveits, Saksamaa ja Soome, kus probleemiks või väärtuseks ei ole enam toimetulek, vaid eneseväljendus – ja Inglehart väidab, et ilma eneseväljendusliku väärtuse jõudmiseta esikohale

Marju Lauristini sõnul suurendab Eesti elanike sallivust see, kui lahedamates oludes on rohkem võimalusi enesearenduseks, kui kasvab enesekindlus ja koos sellega usaldus teiste vastu, kui ühes reisimisvõimalustega muutuvad igapäevaseks kokkupuuted teiste maade ja rahvastega.

toimetuleku, hakkamasaamise väärtuste asemel ei ole demokraatia kindel. Inimene sallib demokraatiat ja teist siis, kui ta hindab enda ning teiste eneseväljendust kõrgemaks kui toimetulekuprobleemi.

Kui tulla Eesti olude juurde, siis aprillisündmuste järel läbiviidud uuring näitas, et hinnang enese sallivusele lahknes tugevasti rahvuspiire pidi. 53% küsitatud eestlastest leidis, et eestlased on salliv rahvas. Sarnaseid tulemusi andis ka 2006. aasta Euroopa sotsiaaluuring. Samas kinnitas meie uuring, et muulased peavad eestlaste sallivust puudulikuks või suisa olematuks. Tekib küsimus, kumb hindab meid õigemini: kas “teine”, kellega me suhestume, või meie ise, kes me tunneme end sügavuti?

Sallivuse väga oluline mõõtur on see, kui palju ollakse nõus sellega, et “teine” tuleb “meie” tuppa ning võtab seal ka sõna. Mitu meie järjestikust uuringut on näidanud, et üksnes veerand eestlastest peab venekeelse vähemuse aktiivsemat osavõttu Eesti poliitilisest ja majanduselust Eesti arengule kasulikuks. Mitte-eestlaste arvamus on rabavalt vastupidine. Seega, ühed tahaksid osaleda, teised aga leiavad, et see on kahjulik. See on üks küsimusi, mida peaksid üsna mõistuspäraselt arutama Eesti avalikkuse juhid, sest küsimus kasulikkusest-kahjulikkusest on pigem mõistusepärase kui tunde küsimus.

Sallivust argitasandil näitab inimeste valmisolek jagada oma sotsiaalset ruumi “teisele”: näha teda oma naabri, väimehe või miniana, teenuse osutajana või töökaaslasena. Nagu selgus meie tänavusest uuringust, on eestlaste valmisolek selleks venekeelse vähemuse omast märksa väiksem.

Kas eestlaste ja mitte-eestlaste uus, vabaduses kasvanud põlvkond on vanematest avatum ja sallivam? Vaadeldes neidsamu mõõtureid vanuselises lõikes, näeme, et noored kipuvad praegu Eestis olema isegi suletumad kui keskealised ja vanemad inimesed, mis on iseenesest ohu märk.

Ka vene noortest, kes on sündinud Eestis ning valdavad suurel määral eesti keelt, ei usalda ligi pooled Eesti riigiasutusi ega pea toimunud muutusi positiivsemaks kui ülejäänud muukeelne elanikkond. Ainus eristuv ning muutuste ja Eesti riigi suhtes optimistlikum seltskond on venekeelne eliit ning jõukam elanikkond, mis näitab, et edukusega samastuv rahvaosa tunneb end siin palju omasemana kui need, kellel sellist materiaalselt jõukust ei ole.

Oma kultuurilisest erinevusest lähtudes tõlgendavad eestlased ja venekeelne vähemus ka sündmusi erinevalt. Näiteks nn pronksiöös nägid eestlased põhiliselt kultuuride ning ajaloo suhtumiste konflikti, venelased aga pigem halduslik-administratiivset konflikti. Eestlaste kultuurikonfliktiga seonduv tunne on seletatav eeskätt meie ajaloolise, repressioonide ning erinevates mundrites üksteise vastu sõdimise kogemusega, samas kui see, miks ligi viiendik venekeelsest eliidist ei tunnista Eesti okupeerimist, ei tulene mitte nende teadmiste nappusest, vaid on nende identiteedi ja enesekehtestamise küsimus. See on seesama sallivuse ja enesekehtestamise konflikt, millest ei saa üle harimise teel, vaid dialoogi kaudu.

Kui aga vaadata Euroopa sotsiaaluuringu 2006. aasta tulemusi, siis ei ole eestlaste ja muulaste väärtuste-hoiakute erinevus tegelikult väga suur. Siiski on oluline, et eestlaste jaoks on toimetuleku väärtused muutunud vähem oluliseks ja hedonismiga koos on rohkem hakanud esile kerkima ka eneseväljenduse väärtus, samas kui muulaste jaoks on endiselt määravad just toimetulekuväärtused. Seda ilmestab seegi, et venekeelses vähemuses on suund edukusele ja tunnustatusele muutunud olulisemaks kui eestlaste seas. Seega on ühiskonnaks siduvaks jõuks just materiaalsed väärtused.

Mis puutub aga suhtumist seksuaalvähemustesse ja kultuurilistesse eripäradesse, siis selgus, et venelased on sel puhul tihti isegi sallimatumad kui eestlased. Niisiis võime öelda, et Eesti venelane on mingis mõttes muutu-

nud eestlase halvemate joonte võimendajaks iseendas. Kohanedes Eesti ühiskonnaga, võetakse tihtipeale üle hoopis selle ühiskonna küsitavamaid jooni ja muututakse siinse sallimatuse võimendajaks.

Nagu leidis Inglehart, on sallivus seotud heaoluga, kuid heaolu ise sallivust ei suurenda. Sallivust suurendab see, kui lähedamates oludes on rohkem võimalusi enesearenduseks, kui kasvab enesekindlus ja koos sellega usaldus teiste vastu, kui ühes reisimisvõimalustega muutuvad igapäevaseks kokkupuuted teiste maade ja rahvastega. Sallivuseks on vaja kujutlusvõimet teise kohta, oskust näha end teise vaatenurgast.

Paraku ei oska eestlane kuigi hästi end näha teise silmadega. Kui eestlaste sallivus ei suurene, ei aita mitte-eestlaste parem keeleoskus üksteisemõistmisele kaasa, vaid hoopis võimaldab ümbruskonna sallimatust (näiteks eestikeelseid netikommentaare ja mõningaid arvamused artikleid lugedes) teravamini tajuda.

Aprillikriisi üks negatiivseid järelmõjusid ongi sallimatuse võimendumine nii eestlaste kui venekeelse elanikkonna seas. Eestlane on muutunud veelgi sallimatumaks ka teise eestlase suhtes, kui see julgeb olla oma rahva hoiakute suhtes kriitiline. Nii näiteks on ajakirjanduses levinud vaenlasekuju loomine probleemide tõstatavatest sotsiaalteadlastest ja vasakpoolsetest intellektuaalidest. Selline sallimatus teisitimõtlejate vastu on ohu märk meie demokraatialle. Me võime rääkida postsovetlikust sallimatuse sündroomist, mis on kogu Ida-Euroopale ühine.

Ja lõpuks – miks me nii armastame Kivirähka? Miks on tema *Mees, kes teadis ussisõnu* praegu kõige loetavam raamat? Kas pole äkki põhjus selles, et me samastume oma suhetes kaasaegse maailmaga selle Leemetiga, kes pärast lootusetut võitlust võõraste vastu varjab ennast igavesti uinunud Põhja Konna selja taha ja tunneb end turvaliselt ainult seal pimedas maa-aluses urus?

MARJU LAURISTIN (s. 1940) on teadlane, intellektuaal ja endine poliitik. Ta on Tartu Ülikooli sotsiaalse kommunikatsiooni emeriitprofessor. Tema uurimisvaldkondade hulka kuuluvad massimeedia ja poliitiline kommunikatsioon, aga ka integratsioon ja postkommunistlikud siirdeprotsessid. Osalenud mitmetes töörühmades ning nõukogudes ÜRO ja Euroopa Komisjoni juures ning Eesti erinevates mõttekodades. 2007. aastal valiti ta Euroopa Sotsioloogia Assotsiatsiooni juhatusse. Oma poliitikukarjääri jooksul on Marju Lauristin olnud sotsiaalminister, ning valitud kahel korral Riigikokku.

SIDUSUSE TAUSTAST JA VÄLJAVAADETEST

PEETER TULVISTE

Igäüks, kes on Eesti riigi asjadega kokku puutunud, on tundnud uhkuse ja imetluse kõrval ka hirmu meie iseolemise hapruse pärast. Ennekõike tuleb see meie väiksusest. Hüpoteesi, et miljoniline rahvas on suuteline ülal pidama täisväärtuslikku rahvusriiki, tuleb alles tõestada, ja meie katset jälgitakse maailmas huviga – näiteks Kosovo tuleviku arutamisel. Kas Eesti suudab olla iseseisev riik kõigis neis tähendustes, milles üks riik peab iseseisev olema?

Teine asi, mis meie olemise hapraks teeb, on omariikluse kogemuse napus. Peaaegu kogu ajaloo vältel on meil riik olnud võõras mure. Pole meie asi olnud, kuidas NEMAD oma riigi rattaid ringi ajavad, makse korjavad ja sõdu peavad. Meie asi on olnud riiki petta, kiruda, varastada ja sõjaväest kõrvale hoida. Need on asjad, mida meil ei ole tarvis välismaalt õppida, sest valdame neid paremini kui teised.

Need kaks muret – vähe inimesi ja vähe riigikogemust – ongi minu meelest vähesed Eesti eriomased probleemid. Jagame neidki lätlastega, aga juba Leeduga on täiesti teine asi. Iga leedulane teab, et oli aeg, mil tema riik käis Läänemerest Musta mereni.

Meie suurim probleem on teadagi Venemaa. Jah, me ei ole üksi selles vastanduses; jah, sõjaliselt me ei pruugi karta, sest oleme osa NATOst. Kui akadeemik Endel Lippmaa käest küsiti, mis on Eesti julgeoleku tagatis,

vastas ta kolme sõnaga: head suhted Ameerikaga. Soovitan kõigil, ükskõik kui kriitiline või soosiv keegi Ühendriikide suhtes on, selle üle järele mõelda. Aga veel parem garantii oleks, kui saaksime asjad niikaugele, et Venemaa oleks huvitatud Baltimaade iseseisvusest. Mitte et ta taluks seda, vaid et see oleks tema huvides. Arvan, et see on meie suurim välispoliitiline väljakutse.

Praegu on lood sellega teatavasti halvad. Venemaa taluks meie iseseisvust, kui oleksime sellega läbi kukkunud. Siis oleksime olnud teistele hoiatuks. Praegu oleme neile eeskujuks. Arvan, et Venemaa varjamatult vaenulik suhtumine Baltimaadesse on ennekõike tingitud sellest, et me ohustame Suur-Vene identiteedi aluseid, nimelt impeeriumi, mida hakkasime lammutama.

Kujutlege tatarlast või jakuuti mõtisklemas, et seal need eestlased istuvad mere ääres tühja kivi otsas, pole neil kulda, teemante ega midagi, aga elavad vabana. Miks meie peame kõik, mis meil maa sees on, niisama ära andma?

Me ei saa niipeagi Venemaalt soodsat suhtumist oodata, aga peame olukorda väga täpselt jälgima. Venemaal on Eestist mõtlemaid ja Eestist kirjutavaid inimesi ilmselt rohkem kui meil Venega tegelevaid inimesi. Peaks olema vastupidi. Tuleb käima panna vastav õppekava, sest kust mujalt need Venemaa asjatundjad meil tulevad?

Sidususe probleem tõusis päevakorda ennekõike seoses aprillimässuga. Mis me oleme sellest õppinud?

Kas oli tegu kolmanda põlve tüüpilise käitumisega, kes ei võrdle end enam mitte Pihkva oblastis elavate sugulastega, vaid Nõmmel elavate eestlastega ja pole võrdluse tulemustega rahul? Kui nii, siis ei ole aprillisündmustel palju tegemist pronksõduriga – see oli ajend, mitte põhjus. Kolmas põlv-

kond oleks niisuguse käitumiseni jõudnud varem või hiljem. Pariisis ei ole mingit pronkssõdurit.

Või on õigus professor James V. Wertschil, kes leiab, et mässul ei olnud kuigi palju seost nõukogude ajaga? Vene ajaloonarratiiv on tema meelest sajandite jooksul olnud üks ja seesama: rahulik venelane kündis põldu ja tegi muid tarvilikke töid, siis tulid vaenlased kallale ja venelane pani adra kõrvale, purustas vaenlased ja tuli töö juurde tagasi. Sai natuke aega töötada, siis tulid järgmised. Tema meelest on see arhetüüp nii üldine, et ek-sime, kui seostame seda nõukogudega.

Sel juhul jääb ilmselt loota demokraatliku, antikolonialistliku ajalootradit-siooni edenemisele Venes, vastavate õpikute tekkimisele jne.

Või on tõtt kolmandas seletuses: venelane olla ei ole enam uhke ega hää? Suurriik, mis on kriitilises olukorras, tunneb end halvasti.

Aprillimäss juhtis meie tähelepanu järgmistele iseenesest ammu teada as-jadele, millega me pole tõsiselt tegelnud.

Esiteks, ja see on kõige tähtsam: ühiskonnas on juba n-ö algusest peale olnud lõhe. Eestlased ja venelased ei räägi eriti omavahel, nad ei suhtle.

Teiseks, me teadsime, et venelaste enesehinnang on pärast impeeriumi la-gunemist madal, aga me ei seostanud seda oma venelastega, sest meile tundub, et nendel on põhjust uhke olla küll, kas või nende oma rahvus-kaaslastega võrreldes, kes elavad Venemaal.

Selgus ka, et Eesti venelastel ei ole eesträakijaid, kellega saaksime pidada pidevat dialoogi, või vähemalt ei ole need välja ilmunud. Selgeks sai ka vajadus niisuguste inimeste järele. Ja selgeks sai see, et Moskva mõju on väga tugev ning Venemaa poliitilised jõud tegutsevad Eesti suunal väga aktiivselt.

Meil on tarvis luua ajakirjanduse ja riigi koostöös foorum, kus omavahel vaieldaks oluliste asjade üle, mis mõlemale poolele huvi pakuvad. Prae-gused eelarvamused tuletavad meelde Henry Lévy-Bruhli esitatud lugu kahest kõrvuti elavast suguharust Aafrikas, kellest üks oli sügavalt veen-dunud, et teine magab öösel järve põhjas.

Venemaal on laialt levimas ettekujutus, et kui noortele rääkida Venemaa tegelikku ajalugu, siis võivad nad üldse oma kodumaast ära pöörduda. Nii erinevad inimesed nagu endine KGB-lane Vladimir Putin ja KGB ohver Aleksandr Solženitsõn on selles võrdlemisi lähedastel seisukohtadel. Täht-tis pole see, kas õpikus räägitakse tõtt, vaid tähtis on Venemaa saatus ja see, kuidas õpik sellele mõjub. Tõenäoliselt kõige kõrgema positsiooniga ajalooõpikute žürii esimees, kes kunagi on olnud, oli Stalin, ja praegu võ-tab Putin samamoodi sõna selle kohta, missugune peaks olema ajalooõpik, mis sisendaks venelastele usku oma maasse ja ajaloosse.

Eestis on asju, mida saame pakkuda siinsetele venelastele, et nende ene-sehinnangut ja etnilist uhkust tõsta. Esiteks Euroopa koos kõigega, mis Euroopasse kuulub. Teiseks kiiresti saavutatud ainealine heaolu. Kolman-daks, osalt on meil käes ja osalt veel püüdleme inimkeskse ühiskonna poo-le, kus inimene ei teeni suurt ideed, nagu mõnes suurriigis, vaid ideed tee-nivad inimest. Demokraatia, inimõigused ja – kommunismist vabanenud maades üsna haruldasena – toimiv kohtusüsteem. Kes neid asju hindab, see on kindlasti siin teretunud, teistel tekib raskusi.

PEETER TULVISTE (s. 1945) on poliitik ja psühholoog. Ühtlasi Tartu Ülikooli psühholoogia professor ja Eesti Teaduste Akadeemia liige, aastatel 1993-1998 oli Tartu Ülikooli rektor. Tema uurimisvaldkondadeks on kultuuripsühholoogia, mõtlemise ja kõne psühholoogia ning psühholoogia ajalugu. Peeter Tulviste on valitud kahel korral Riigikogu liikmeks.

RIIKLUS, HOMOGEENSUS JA SALLIVUS

LAURI MÄLKSOO

Sallivus on üks olulisemaid väärtusi demokraatlikus ühiskonnas. Eesti ühiskonnas võiks seda väärtust veel palju rohkem olla, kui meil seda parasjagu on. Vähemalt anonüümsed internetikommentaariid jätavad Eestist mulje kui üsna sallimatust ühiskonnast.

Samal ajal on sallivus üks tänapäeva enim manipuleeritud mõisteid. Poliitilise korrektsuse nimel soovitatakse ja vahel koguni kästakse olla salliv peaaegu kõige ning kõigi vastu ega lubata inimestel väljendada nende õigustatud hirmusid võõra suhtes. Sest kahelda, kas “võõras” äkki “meie” sallivust hoopis kurjasti ära ei kasuta, on tegelikult inimlik.

Hoiatavad näited on ajaloos olemas. Näiteks natside propagandaministri-le Joseph Goebbelsile omistatakse lauset “Demokraatia parimaks naljaks jääb see, et demokraadid andsid oma vaenlastele kätte relvad demokraatia kõrvaldamiseks”. Küsimus, kes kuulub tegelikult “meie” hulka ja kelle puhul on tegemist hundiga lambanahas, jääb demokraatia jaoks alati põhjendatud küsimuseks. Eestiga seoses meenutab Goebbelsi ütlust ühe erakonna nimi, mis rõhub konstitutsioonile (kuigi nimi ei täpsusta, millisele), ja samas on see erakond ära märgitud Kaitsepolitsei aastaraamatus omapärase suhtumise pärast Eesti põhiseadusesse. Teisisõnu: võib-olla siis põhiseaduse sallivus on üksnes goebbelslik “relv”, mida tahetakse riigi vastu ära kasutada?

Et Eesti venelasi paremini Eesti ellu kaasata, peaksime mõtlema oma riigifilosoofia üle.

Eesti 1992. aasta põhiseaduse vaimusust iseloomustab hästi preambuli säte, mille järgi Eesti riik “peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade”.

See on Johann Gottfried von Herderi (1744–1803) vaimust kantud säte, millesarnast teistest Euroopa põhiseadustest kergesti ei leia – eelkõige seepärast, et rahvusriigini jõudnud rahvad tavaliselt ei tunne end sel määral ohustatuna, et selliseid riigiülesandeid põhiseadusesse sisse kirjutada. (Seda, et riik tagab rahvuse ja keele säilimise, võetakse enesestmõistetavana.)

Moodsa Euroopa riigimõiste vaatekohast võib siin aga tegemist olla ka varjatud ohuga vähemuste suhtes: kas riik, mis ametlikult kuulutab eraldi keelelisi ja kultuurilisi esimesi, suudab olla erapooletult salliv ja toetav ka nende kodanike puhul, kes juhtumisi kõnelevad teist emakeelt? Kas siin elavad mitte-eestlastest kodanikud on siis kuidagi vähem kodanikud ja riik selle võrra vähem “nende” oma?

Okupatsiooni aja mõjuna usuvad eestlased, et eelkõige ja ainult Nõukogude asustuspoliitika tagajärjel on Eesti elanikkond rahvuslikult nii ebaühtlane ning nõrgalt seostatud. Läänes aga usutakse, et heterogeensus on üleilmastumise edenedes paratamatu ja oleks Eestisse – kuigi väiksemas ja kontrollitumas mahus – jõudnud ka Nõukogude okupatsioonita.

Põgusa ideeajaloolise kõrvalpõikena võime kahe ülalnimetatud riigimõtlemise erinevust kujutada Carl Schmitti (1888–1985) ja Rudolf Smendi (1882–1975) riigiõpetuse erinevusena. Schmitti ideed olid valdavad 1930aastate Saksamaal ning Smendi omad pääsesid rohkem mõjule pärast Teist maailmasõda. Mõlema riigimõtteleja põhiteosed ilmusid 1928. aastal. Smendiga põhijoontes sarnases suunas mõtlevatest tänapäeva mõjukatest poliitilistest filosoofidest võiks esile tuua Jürgen Habermasi. Eesti valijas-

kond ja paljud juhtpoliitikud mõtlevad riigist ikkagi üsna suurel määral nagu Carl Schmitt; samal ajal Lääne-Euroopa peavool mõtleb riigist enamasti Smendi ja Habermasi moodi.

Mille poolest Schmitt ja Smend siis erinevad? Schmitt rõhutas, et demokraatia ja võrdse kohtlemise eelduseks on rahva sarnasus (homogeensus). Liigne heterogeensus on demokraatiale ohtlik. Schmitti jaoks tähendavad poliitika ja riigikunst sõbra ning vaenlase eristamist; kehtiva riigikorra poliitilisi vaenlasi ei tule hellitada, vaid tunnustada ja käsitada vaenlasena.

Vastandina Schmittile pakkus Smend välja nn integratsiooniõpetuse, mille järgi rahvas ise pole tingimata homogeenne, kuid põhiseadus sümboliseerib riigi ühtsust. Smendi järgi oli põhiseaduse mõte erinevate huvide, rahvaosade ja -gruppide ühendamises. See õpetus mõjutas 1949. aasta Saksa põhiseaduse väljatöötamist, eriti selle põhiõiguste osa tõlgendamist.

Schmitti ja Smendi käsitluste puhul võib tähele panna, kuidas maailm meie ümber muutub osalt selle sarnaseks, kuidas me temast räägime. Kas me rõhutame homogeensusetaotlust isegi siis, kui selle saavutamine tegelikkuses on utoopiline? Või me tunnustame vastuvõetavaks rohkem erinevusi “oma” sees, samas muidugi mitte päriselt ära unustades Goebbelsi kurikuulsat lauset?

Kui kellestki kogu aeg rääkida nagu (võimalikust) vaenlasest, siis võib ta lõpuks otsustada selleks hakatagi. Mulle tundub, et vajaksime Eesti riigifilosoofias praegu rohkem Smendi ja vähem Schmitti ideid.

Sallivuse puhul on oluliseks oskuseks näha maailma “teise” pilgu läbi, asetada ennast “teise” olukorda. Nõukogude režiim seda allutatud rahvaste osas ei suutnud. Meie oleme ju ometi targemad ega taha sama reha peale astuda. Nõukogude riigikord ei osanud olla suuremeelne paljude “teiste” suhtes. Kas meie oskame?

Lauri Mälksoo usub, et targem on utoopiline ühetaolisus unustada ja tunnustada inimeste erinevused “omade” seas vastuvõetavaks, sest kui kellestki kogu aeg rääkida nagu (võimalikust) vaenlasest, siis võib ta lõpuks otsustada selleks hakatagi.

LAURI MÄLKSOO (s. 1975) on õigusteaduste doktor, Tartu Ülikooli rahvusvahelise õiguse ja Euroopa õiguse õppetooli juhataja ning dotsent. Tema põhilised uurimisvaldkonnad on rahvusvaheline avalik õigus ning Euroopa Liidu õigus. Lauri Mälksoo on Eesti Vabariigi Presidendi mõttekoja liige ning olnud ka õiguskantsleri nõunik.